

Šerlich

Autor: Tomasz Dudzuak

Šerlich

„Šerlich” ma dwa znaczenia.

Osada Šerlich położona jest tuż pod grzbietem Gór Orlickich, w rejonie siodła między szczytem o tej samej nazwie a Małą Deštną (Horní Šerlich), oraz w górnej części Šerliškiego dolu (dolina prawostronnego dopływu Běli – Dolní Šerlich), na wysokości ok. 1000 m. Pierwotna osada *Schierlichhäuser* powstała podczas akcji kolonizacyjnej pod koniec XVII lub na pocz. XVIII w. W 1836 r. jest wymieniana pod nazwą *Schierlichgraben*. W 1844 r. licząca 10 drewnianych chałup kolonia Horní Šerlich stanowiła część Sedloňova. Mieszkańcy zajmowali się pracą w lesie, tkactwem, wypasem zwierząt, a także przemytem towarów (cukru, nafty i tkanin), kupowanych w pobliskim Zieleńcu. Mieszkał tu m.in. ślepy Lutzke, uznawany za „króla przemytników”. Przez pewien czas istniała w osadzie niemiecka szkoła (stała na płu. od obecnego schroniska). W okresie „pierwszej republiki” (1918-38) była to najwyżej położona szkoła w państwie. Po rozbiórce podupadłego budynku dzieci chodziły w lecie do Deštného, zaś w zimie uczyły się w zachowanym domu nr 318 (z 1928 r.).

Po ostatniej wojnie istniało tu jeszcze 12 domów, obecnie zachowało się kilka rozproszonych zabudowań, służących jako domki letniskowe. Najciekawszym z nich jest XVIII-wieczny dom nr 317 (przebudowany w 1928 r.).

Przy czerwonym szlaku stał do niedawna bardzo ciekawy kamień graniczny z inicjałem F III (cesarz Ferdynand III), datą wystawienia: DEN 16 SEPTEMBRIS ANNO 1636 i numerem (XV). Niestety, w obawie przed kradzieżą, przeniesiono go do muzeum w Deštnem. Jest on pamiątką pierwszego wyznaczenia granic posiadłości królewskich, przejętych po konfiskacie dóbr opoczeńskich.

Podanie o Hansjörgu

Dawno temu mieszkał na Šerlichu, w dolnej chałupie, chłop Hansjörg. Opowiadano o nim wiele historii. Podobno zakopał na łące koło swojej chałupy skarb i nasypał nad nim stertę kamieni. Po jego śmierci ludzie próbowali skarb wydobyć, ale bezskutecznie. Równocześnie zaczęły się dziać przedziwne rzeczy. Ludzie w nocy widywali chodzącego po łąkach obcego mężczyznę, który robił tak duże kroki, że każdym z nich przekraczał cztery rzędkie skoszonej trawy (mieszkańcy Šerlicha ponoć często w lecie kosili także w nocy, przy pełni księżyca). Mówiono, że jest to właśnie duch Hansjörga, który za życia poprzemieszczał wiele kamieni granicznych, a po śmierci musi je przynosić z powrotem na właściwe miejsca.

(podanie zamieszczone w książce *Grossmutter erzählt* z 1940 r., przetłumaczone na czeski i opracowane przez Evę Koudelkovą /*Babiččina vyprávění*)

Šerlich to także niezbyt wyrażna, spłaszczona kulminacja głównego grzbietu (1027 m). Szczyt budują proterozoiczne gnejsy i łupki łuszczkowe. W okolicy występują niewielkie skałki (w formie klifów). Płd. kraniec grzbietu jest świetnym punktem widokowym. Można tu spotkać limby i kosodrzewinę, sztucznie wprowadzone podczas budowy schroniska.

Licznie odwiedzane schronisko „**Masarykova chata na Šerlichu**”, stoi na płd. krańcu grzbietu Šerlicha (kilkanaście metrów od granicy państwowej i – do niedawna – przejścia turystycznego), na wys. 1019 m.

Koncepcja zbudowania czeskiego schroniska na grzbiecie Gór Orlickich powstała już przed I wojną światową. Pomysłodawcą był dr. Jindřich Šternberka¹, a równocześnie dążyli do tego działacze turystyczni z Hradca Králové. Realizację planów pokrzyżowała wojna, ale już 3 dni po ogłoszeniu niepodległości Czechosłowacji, 1 XI 1918 r., J. Šternberka prowadził wycieczkę oddziału KČST z Hradca na Orlicę, podczas której uzgodniono wspólne działania w tej sprawie. Wkrótce powołano komisję, która miała wybrać lokalizację przyszłego schroniska, a hradecki oddział KČST rozpoczął ogólnonarodową zbiórkę pieniędzy. Już w lutym 1919 r. wydano ulotkę, mówiącą o budowie czeskiego schroniska im. Masaryka (choć nie znano jeszcze dokładnej lokalizacji!). 20 IV komisja, z udziałem przedstawicieli sekcji w Hradcu, Rychnovie, Pardubicach i Dobrušce oraz architektów i budowniczych, dokonała wizji lokalnej – wybierano między stokiem Malej Deštné (dobra rychnovskie) a Šerlichem (dobra opočeňskie). Wybrano tą drugą możliwość, ze względu na niemal dookólną panoramę. W maju podjęto nieszczęśliwą, jak się okazało, decyzję, by budowę schroniska prowadził nie, jak początkowo, oddział hradecki, ale powołany wówczas związek oddziałów (Orlická župa). Jednak jej zarząd nie podjął koniecznych działań i następny rok minął bezowocnie. Dopiero decyzja I walnego zjazdu župy w Potštejně (15-16 V 1920), by budowę ponownie powierzyć oddziałowi z Hradca (z pomocą, także finansową, pozostałych oddziałów), doprowadziła do podjęcia prac. Na zjeździe zaprezentowano już konkursową wystawę planów schroniska. Zwyciężył projekt brneňskiego architekta Bohuslava Fuchsa (ucznia znanego hradeckiego arch. Kotěry) i ten projekt zakupiono. W 1921 r. kupiono działkę, a dopiero 14 IX 1924 r. uroczyste rozpoczęto budowę wmurowaniem kamienia węgielnego (opóźnienie było spowodowane długotrwałym gromadzeniem funduszy). Właściwa budowa pod kierownictwem F. Capouška trwała rok. Materiał przygotowywano przy Šerliškim mlynie, gdzie działał tartak i wytwórnia gontów – stąd dowożono je wozami konnymi. Całość kosztów zamknęła się kwotą 967 tys. Kčs. Uroczyste otwarcie schroniska, z udziałem wielu oficjeli,

nastąpiło 27 IX 1925 r. Według powszechnej oceny, „Masarykova chata” była najpiękniejszym schroniskiem w Republice, doskonale wkomponowanym w otoczenie. Warto zaznaczyć, że obecnie drewniany budynek schroniska jest uznany za zabytek. Zachował pierwotny wygląd, poza wymianą pokrycia dachu na blaszane. We wnętrzu o jednolitym wystroju zwraca uwagę centralny słup w sali jadalnej, ozdobiony płaskorzeźbami (m.in. drzewo życia, godło KČST, herb Hradca Králové) Leoša Kubička ze Slatiny². Z 1941 r. pochodzi drewniana płaskorzeźba Ludvíka Gozabela, przedstawiająca wąsatego górala (od lat 60. utożsamia się ją z wymyślonym wówczas Rampuškąkiem).

Pierwszym najemcą schroniska był Ladislav Telecký (1926-27), potem do 1938 r. Václav Kříž. W 1926 r. obiekt uzyskał telefon, w następnym roku – oszkloną werandę. W 1935 r. doprowadzono tu szosę i zorganizowano stację meteorologiczną.

Po traktacie monachijskim schronisko zajęli Niemcy. Przemianowano je na *Hitlerbaude*, a najemcą stał się dawny gospodarz *Hindenburgbaude*³ z Zieleńca. Gościli tu hitlerowscy prominenci (m.in. minister finansów Rzeszy), służyło też jako ośrodek rehabilitacyjny dla rannych lotników, potem jako ośrodek *Hitlerjugend*.

Po wojnie schronisko wróciło do pierwotnej funkcji, przywrócono mu także nazwę. Jednak na początku lat 50. jego właścicielem stał się ČSTV w Pardubicach, a z nazwy usunięto „niesłusznego” wówczas Masaryka. Schronisko nazywało się od tej pory „chata ČSTV na Šerlichu”. Pierwotna nazwa na krótko wróciła w 1968 r. i ponownie – już na stałe – w 1990 r. Obecnie obiekt należy do Klubu Českých turistů (KČT).

W schronisku znajduje się duża sala jadalna oraz miejsca noclegowe w pokojach hotelowych (apartament, 4 dwułożkowe, 2 trzyłożkowe i 2 czterołożkowe) i w „turistycznej ubytowni” z trzema salami zbiorowymi (7-, 10- i 12-osobowa).

Napad na schronisko

Podczas tzw. heydrichiady, 21 IX 1938 r., niemiecka bojówka (ok. 8 członków *Freikorpsu* przybyłych ze strony kłodzkiej) dokonała prowokacyjnego napadu na schronisko. Ich zamiarem było wywołanie niepokojów na czesko-niemieckim pograniczu. Mimo dramatyzmu owych wydarzeń, szczegóły działań, zarówno napastników, jak i obrońców, ocierały się o farsę. O godz. 6.25 jeden z napastników wrzucił do okna butelkę zapalającą, wypełnioną naftą. Była to jednak grubościenna butelka od szampana, która się nie rozbiła (nafta tylko powoli wyciekała przez szyjkę). Czeskie wojsko zdobyło jednak wcześniej informacje o planowanym napadzie (choć bez dokładnego terminu) i żołnierze 3. kompanii wartowniczej SOS (Straż Obrony Państwa) z Deštného pilnowali obiektu. Butelkę zapalającą wyrzucił przez okno wachmistrz Kotyška. Równocześnie do wnętrza wrzucono granat, którego wybuch miał zapalić naftę. Skończyłoby się to fatalnie dla wachmistrza, ale granat

nie eksplodował. Rozpoczęła się strzelanina, która spowodowała jedynie wybite kilku szyb. Napastnicy, widząc bezskuteczność swych działań, spróbowali jeszcze zaatakować mieszkanie dzierżawców schroniska, rodziny Václava Kříža. Wrzucili przez okna dwa granaty, które zdemolowały mieszkanie, trzeci wybuchł obok domu, czwartym zapalili parkujący obok samochód. Dzierżawca wraz z żoną i jeszcze jedną kobietą, przerażeni, uciekli w samej bieliźnie do Zákouti, gdzie znaleźli schronienie w czeskim hotelu „Alba”. Wkrótce ogień żołnierzy zmusił napastników do wycofania się do lasu, za granicę. Ciekawe, że podczas ucieczki gospodarze schroniska w ogóle nie zostali zauważeni przez czeskich żołnierzy. Dziwnych szczegółów było więcej. Podczas strzelaniny nie wystrzelił ani razu karabin maszynowy. Obsługujący go żołnierz rezerwy zgłosił zacięcie. Jednak okazało się potem, że próbował założyć magazynek... z nabojami zwróconymi ku sobie, więc w ogóle nie mógł go podpiąć. Jeden z żołnierzy, lekko draśnięty w rękę, opuścił stanowisko i zbiegł aż do dowództwa kompanii, gdzie w szoku zameldował o pożarze schroniska i wystrzeleniu żołnierzy przez napastników.

Dramatyczne dzieje pomnika

Przed schroniskiem stoi brązowe popiersie jej patrona, Tomasz Garrigue Masaryka (1850-1937), wybitnego męża stanu, pierwszego prezydenta Czechosłowacji (od 1918 r.), uważanego przez Czechów za „ojca niepodległego państwa”. Pomnik – dzieło rzeźbiarza Leoša Kubička – odsłonięto 8 IX 1935 r. Uroczystość była połączona z otwarciem nowej szosy z Deštného (budowanej w latach 1931-35) i przejazdem kawalkady samochodów sprzed kościoła w Deštném na Šerlich. Gdy po układzie monachijskim Czesi opuszczali Šerlich, rzeźbę zdjęto i ukryto – ponoć zamurowano ją pod betonową podłogą w suterynie. Według niesprawdzonych informacji została odkryta i zniszczona przez faszystów. Po wojnie, w 1949 r., z inicjatywy autora, została ponownie odlana z zachowanej formy przez J. Bursika z Pragi. Wbrew woli Powiatowej Rady Narodowej w Dobrušce została w tym samym roku uroczystość umieszczona na cokole. Jednak już na pocz. lat 50. na polecenie władz usunięto ją i umieszczono w składnicy muzealnej. Powróciła uroczystość 9 V 1968 r. w związku z „praską wiosną” – jednak znów na krótko. Po wkroczeniu do Czechosłowacji wojsk układu warszawskiego (21 VIII) i rozpoczęciu procesu „normalizacji” znów musiała „zniknąć”. Najpierw dzierżawca, p. Šuster, ukrył ją w pomieszczeniu gospodarczym, później, na polecenie służby bezpieczeństwa musiał ją oddać – znów została wywieziona do magazynu muzealnego w Hradcu Králové, tym razem na ponad 20 lat. Odnaleziono ją i po raz czwarty odsłonięto 7 III 1990 r., dla uczczenia 140. rocznicy urodzin T. G. Masaryka. Nieco wcześniej (4 I) schronisku przywrócono ostatecznie pierwotne imię (także po raz czwarty!).

Podobne losy były udziałem licznych pomników Masaryka w Czechach, które przez kolejne reżimy uważane były za „niesłuszne”. Można nawet powiedzieć, że dzieje tego pomnika stanowią swego rodzaju zwierciadło najnowszej historii państwa.

¹Dr. Jindřich Štemberka urodził się 28 III 1867 r. w Pecce, jako syn ubogiego tkacza. Zmarł 3 X 1926 r. w Rychnovie nad Kňěžnou. Był prawnikiem („advokatem ubogich”), a przede wszystkim działaczem turystycznym, przewodniczącym oddziału KČST w Rychnovie i propagatorem czeskiej turystyki w Górach Orlickich. Został także przewodniczącym powołanej na zjeździe założycielskim w dniach 16-18 V 1919 r. „Orlickiej župy” KČST. Zjazd ów odbył się w schronisku „Panoráma” we wsi Dříš (obecnie część Deštnego w Orlických horach), które zbudowano również z inicjatywy Štemberki, jako pierwsze czeskie schronisko w Górach Orlickich (1915 r.). Postać inicjatora jego budowy upamiętnia stojący obok pomnik.

W „Panorámie” odbyła się także inna roczystość turystyczna – w czerwcu 1921 r. otwarto szlak grzbietowy im. Alojzego Jiráskaa (Jiráskova horská cesta). W ceremonii uczestniczył sam pisarz. Szlak (znaki czerw.) zaczyna się w Novym Měście nad Metují, prowadzi przez Vrchmezí, grzbietem Gór Orlickich do Suchego vrchu i schodzi do Jablonného nad Orlicí. Ma 85 km długości.

²Leoš Kubíček (ur. 22 XI 1887 r. w Slatinie nad Zdobnicí, zm. 3 XI 1974 r. w Jaroměřu). Rzeźbiarz „z powołania” (od najmłodszych lat chciał być rzeźbiarzem). Jego pierwszym nauczycielem był Josef Rous w Žamberku, potem uczył się i pracował w Hradcy Králově, Mělniku, Augsburgu. Studiował w Pradze, podróżował m.in. po Włoszech (później też po Francji i Belgii). Na początku I wojny światowej wrócił do Slatiny i później był już stale związany z regionem Gór Orlickich. Mieszkał w Rybnéj i w Pěčínie (gdzie jego żona była nauczycielką), jego wystawy odbywały się. m.in. w Žamberku, w Vamberku. Dla Rychnova wykonał popiersia zasłużonych obywateli. Od 1965 r., kiedy powstała Galeria Orlicka w Rychnovie nad Kňěžnou był jednym z jej najbliższych współpracowników i głównych twórców stałej ekspozycji.

Rzeźbiarzem był także jego młodszy brat Jozef (13 III 1890 – 29 XI 1972, uczeń Josefa Václava Myslbeka).
(według: http://cs.wikipedia.org/wiki/Leo%C5%A1_Kub%C3%AD%C4%8Dek; tam też zdjęcie rzeźbiarza)

³*Hindenburgbaude* było nowoczesnym schroniskiem Kłodzkiego Towarzystwa Górskiego (*Glatzer Gebirgsverein*, GGv). Wzniesiono je na wsch. stoku Zielonego Garbu (w pobliżu drogi z Zieľeńca na Orlicę) w latach 1927-28, według projektu burmistrza Dusznik Goebła. Budowa *Hindenburgbaude* niemal na samej granicy, w z daleka widocznym, eksponowanym miejscu, miała – podobnie jak wcześniejsza budowa „Masaryčki” – wymowę polityczną. Z tego względu Czesi nazywali je żartobliwie *Trucbaude*, co można tłumaczyć jako „schronisko na przekór”. Budynek spłonął do fundamentów w 1946 r. (według niektórych autorów – w 1945 r.).